

LÜMANDA PÕHIKOO

MAARJA-REBECA LUHTARU

8. KLASS

SAARTE MURDE TAIME- JA LOOMANIMETUSTE TUNDMINE

JUHENDAJA ÕP SIRJE LULLA

SISSEJUHATUS

Kui saarlane tuleb seltskonda, siis on enamasti kogu seltskonnale teada tema päritolu, ilma et ta seda ise ütleks. Saarlased eristuvad kergesti oma laulva kõnemeloodiaga ning õ-tähe puudumisega häälduses. Aga kui paljud tänapäeva saarlased teavad päriselt oma kodukandi murdesõnu ja nende tähendust?

Saaremaa murrakud kuuluvad koos Muhu, Kihnu ja Hiiumaa murrakutega saarte murde hulka. Saarte murre on välja kujunenud põhjäästi murderühmast ning seda on mõjutanud nii Tõstamaa ja Varbla murrakud kui ka rootsi keel. Saarte murde kõige erilisemad jooned on saarlaste õ-täht õ-tähe asemel ning nende sujuv/laulev kõnemeloodia.

Mina tahtsin oma uurimistöös teada, kui palju tänased saarlased teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi. Taime- ja loomanimetused valisin teemaks sellepärast, et õpin Saaremaal kõige läänepoolsemas koolis, Lümända Põhikoolis, mis on looduskallakuga. Samuti leidub neid samu taimi ja loomi, mis olid olemas saarte murde väljakujunemise aegu, looduses ka tänapäeval. Seega on inimestel neid lihtsam ette kujutada.

Minule teadaolevalt ei ole varem saarte murde sõnade tundmise kohta õpilasuurimistöid tehtud. Saarte murdekeel ja saarluse identiteet on juba mitu aastat Saaremaal suure tähelepanu all. Päris mitmes koolis õpetatakse kohalikku kultuuripärandit ehk saarlust (Muld, 2022), välja on antud saarluse õpikuid (Lepik jt, 2017; Karise, 2024) ning maakonnaliinil sõitvad bussid on kaunistatud saarte murde sõnadega. Seega seadsin oma uurimistöö eesmärgiks teada saada, kui hästi tunnevad Saaremaal elavad ja viibivad inimesed saarte murde taime- ja loomanimetusi. Eesmärgi saavutamiseks koostasın küsimustiku, et uurida Saaremaal elavatelt/viibivatelt inimestelt saarte murdesõnade teadmisi. Lähtuvalt töö eesmärgist püstitasin järgmised uurimisküsimused.

- Kui hästi teavad Saaremaal viibivad inimesed saarte murde taime- ja loomanimetusi?
- Kuidas erineb saarte murde taime- ja loomanimetuste teadmine eri vanuserühmades?
- Kumb sugupool teab saarte murde taime- ja loomanimetusi paremini?
- Kui hästi teavad mittesaarlased saarte murde taime- ja loomanimetusi?

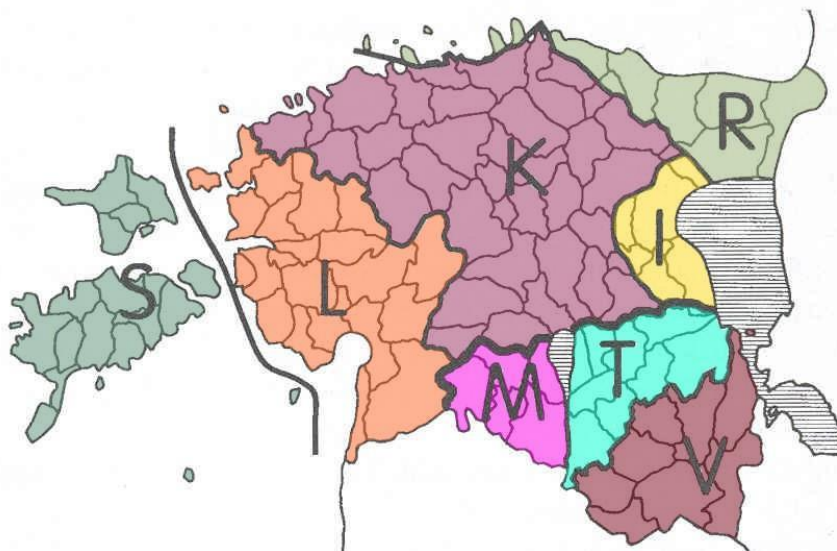
SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	1
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE	3
1.1. Eesti murrete kujunemine ja hääbumine.....	3
1.2. Saarte murre	4
2. METOODIKA	6
2.1. Uurimistöö ülesehitus	6
2.2. Valim	6
2.3. Küsimustiku koostamine ja küsitluse läbiviimine	6
2.3.1. Töös kasutatud murdesõnad.....	7
2.3.1.1. Loomad	7
2.3.1.2. Taimed	7
2.4. Andmete analüüs	8
3. TULEMUSED.....	9
3.1. Vastanute teadmised saarte murde taime- ja loomanimetuste kohta.....	9
3.2. Saarte murde taime- ja loomanimetuste tundmine vanuserühmade kaupa.....	11
3.3. Saarte murde taime- ja loomanimetuste tundmine – naiste ja meeste võrdlus.....	14
3.4. Teadmised saarte murde taime- ja loomanimetuste kohta piirkonniti.....	16
4. JÄRELDUSED	18
KOKKUVÕTE	19
SUMMARY	20
KASUTATUD ALLIKAD	22
LISA 1.....	23

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

1.1. Eesti murrete kujunemine ja hääbumine

Eesti murded on kujunenud vanast läänemeresoome vähemalt kahest hõimumurdest ehk hõimukeelest: ühest kujunes põhjaeesti ja teisest lõunaeesti murre (Pajusalu jt, 2009; Pajusalu jt, 2018). Piir nende kahe murdekeele vahel kulgeb umbes Võrtsjärve põhjakaldalt (Erelt jt, 2007) (joonis 1). Eesti murrete tekkimise algusaega on suhteliselt raske määrata, kuid murrete põhierinevused on väga vanad (Erelt jt, 2007; Pajusalu jt, 2009; Pajusalu jt, 2018). Erinevused ulatuvad aega, kui läänemeresoome algkeelest alles hakkasid kujunema üksikud keeled (Erelt jt, 2007). Läänemeresoome algkeelest eraldusid kõigepealt lõunaeesti murded (ehk Ugala). Sellele järgnesid arengud põhjaeesti murretes (Pajusalu jt, 2009). Põhjaeesti murderühma kuuluvad saarte murre, läänemurre, keskmurre ja idamurre (Erelt jt, 2007) (joonis 1).

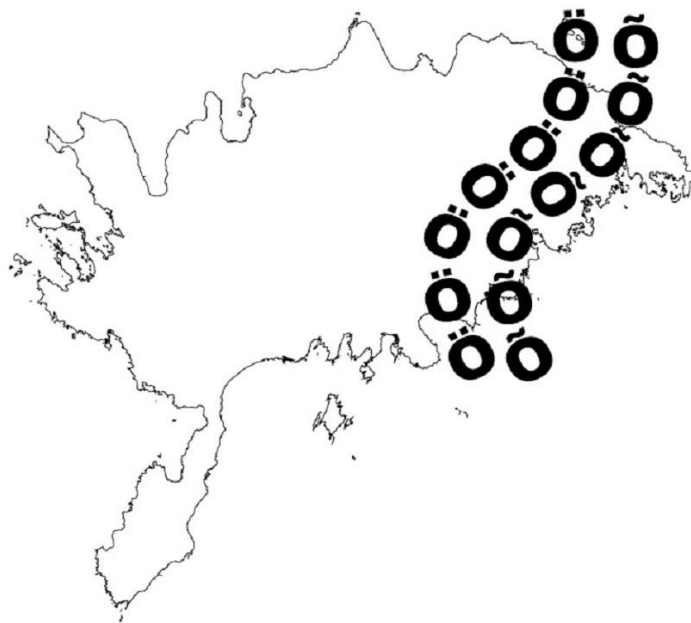
Joonis 1. Eesti murdealade kaart. Põhjaeesti murderühmad on saarte murre (S), läänemurre (L), keskmurre (K), idamurre (I). Lõunaeesti murderühmad on Mulgi murre (M), Tartu murre (T), Võru murre (V). Pärns omaette jääb Kirde-Eesti ranniku murre (R). (Pärineb muudetud kujul Erelt jt, 2007)

Eesti murded arenesid tasapisi välja mitme ajajärgu jooksul alates esimesest aastatuhandest kuni 17. sajandini (Pajusalu jt, 2009). Kuna iga kohamurre jaguneb väiksemateks piirkondlikeks murrakuteks, mis kattuvad enam-vähem omaaegsete kihelkonna piiridega, siis kajastavad murrete piirid eelkõige rahvastiku paiknemist 18. sajandil (Erelt jt, 2007; Pajusalu jt, 2009). Murrete hääbumine algas 19. sajandi teises pooles, kui sündis eestlaste rahvuse ühisidentiteet. See nõrgestas piirkondlikku identiteeti ja laialt hakkas levima kirjakeel. Kirjakeele pealetung toimus põhiliselt 20. sajandi jooksul ning sellel ajal traditsioonilised murded valdavalt kadusid. Viimased eestlased, kes kõnelesid puhas murret, olid sündinud umbes aastal 1910. (Pajusalu jt, 2009)

1.2. Saarte murre

Saarte murde hulka kuuluvad Saaremaa, Muhu, Kihnu ning Hiiumaa ja nende ligidal väikesaartel kõneldavad murrakud. Kõige esimesena asustati Saaremaa, seejärel teised saared. Keskajal Hiiumaale tulnud elanikud olid tõenäoliselt pärit Saaremaalt ja Muhust. Keeleteadlane ja murdeuurija Andrus Saareste (1892–1964) pidas algsest saarte murdeks läänemurde Tõstamaa ning Varbla murrakut. Samas võib see olla ka hilisemate mõjutustega näiteks ümberasumise ja merendusliku suhtlemise kaudu. (Pajusalu jt, 2009)

Kõige iseloomulikum eripära saarte murdel on hääldus ning õ-täht (Pajusalu jt, 2009). Arvatakse, et saarlaste sujuv/laulev kõnemeloodia on pärit rootslastelt. Laulev kõnemeloodia on paremini säilinud lääneosas ja nõrgenenud ida pool (Pajusalu jt, 2009; Pajusalu jt, 2018; Toimetaja, 2022). Rootsi mõjudega võib ka põhjendada seda, miks saarlastel puudub õ-täht ning miks saarlased ajavad segamini õ ja ö. Nii nagu laulev kõnemeloodia, kaob ka õ-täht kõnest, kui liikuda ida poole ehk Rootsist kaugemale. (Pajusalu jt, 2009; Pajusalu jt, 2018) 1928. aastal selgitas murdeuurija Theodor Kaljo, et õ ja õ piir jookseb Ida-Saaremaal umbes Orissaarest Kõiguste laheni (joonis 2). (Pae, 2017; Ö/Õ - piiritähis, sa)

Joonis 2. Ö- ja õ-tähe piir Saaremaal. Pildi autor Saaremaa vald (Ö/Õ – piiritähis, sa)

2019. aastal märgiti maha ka piir, nüüd näevad Kuivastu–Kuressaare maanteel liiklejad selle piiri tähisena ka omapärast ausammast (joonis 3). Ausammas kujutab endast suurt o-tähte, millel on nii täpid kui ka look. Kuna õ-d on maailmas väga vähe, sarnanevad saarlased paljuski Eestisse kolinud välismaalastega, kes häälikut öeldes suu kringliks väänata üritavad. (Toimetaja, 2022; Ö/Õ – piiritähis, sa)

Joonis 3. Õ ja ö piiritähis. Foto autor Irina Mägi (Õ/Õ – piiritähis, sa)

2. METOODIKA

2.1. Uurimistöö ülesehitus

Oma uurimistöös plaanisin välja selgitada, kui palju Saaremaal elavad ja viibivad inimesed teavad erinevaid saarte murde taime- ja loomanimetusi. Töö esimese etapina tutvusin kirjandusega ning seejärel koostasid endale huvipakkuvatest saarte murde taime- ja loomanimetustest küsitluslehe (lisa 1). Uurimistöö teises etapis viisin läbi küsitluse Saaremaal asuvas kaubanduskeskuses Auriga ja turuplatsil peetaval jõululaadal. Kokku käisin inimesi küsitlenas kolmel korral detsembris 2023. Seejärel sisestasin kogutud vastused Google'i arvutustabelisse, et vastuseid analüüsida.

2.2. Valim

Andmete kogumiseks kasutasin juhuvalimit ning küsitlesin inimesi suuliselt. Käisin küsitlenas kaks korda Auriga keskus ja ühe korra Kuressaare kesklinna jõululaadal. Küsimustele vastamine oli vabatahtlik, isikuandmeid ei kogutud ning kõigile vastanutele tagati anonüümsus. Vastanud inimesed jagasin erinevatesse vanuserühmadesse. Kokku küsitlesin 95 inimest. (tabel 1)

Tabel 1. Uuringu valim

Vanuserühmad	Meeste arv	Naiste arv	Osalejate arv kokku
10–25	16	12	28
26–40	8	13	21
41–55	9	7	16
56–75	10	11	21
76–90	5	4	9
Kokku	48	47	95

2.3. Küsimustiku koostamine ja küsitluse läbiviimine

Küsimustik koosnes kahest osast (lisa 1). Esimeses osas küsisin inimestelt nende vanust, piirkonda, kus nad elavad, ja sugu. Küsimustiku teises osas olid tabelisse kirja pandud 22 murdekeelset taime- ja loomanimetust. Taimenimetusi oli küsitluses 10, loomanimetusi 12. Inimestele, kes olid nõus mu uuringus osalema, nimetasin järgemööda ühe saarte murdes oleva taime- või loomanimetuse ning palusin neil öelda, kes või mis see nende arvates on. Kahel korral abistasid mind küsitluse läbiviimisel ka minu sõbrannad Teele Tarkmees ja Laura Turja.

2.3.1. Töös kasutatud murdesõnad

Oma töö murdesõnastiku koostas raamatu „Sõrulase aabits“ (koostanud Mari Lepik, Katrina Tarkin, Merle Lepik), Kati Sokko bakalaureusetöö „Põide murraku eripärase sõnavara tundmine tänapäeval“ ning „Eesti murrete sõnaraamatu“ abil (Sokko, 2010; Lepik jt, 2017; Eesti murrete sõnaraamat, sa). Kasutatud piirkondade lühendid: Jäm. – Jämaja; Kaa. – Kaarma; Khk. – Kihelkonna; Muh. – Muhu.; Pöi. – Põide.

2.3.1.1. Loomad

Aablane – g -se vaablane *Muh.*

Haah – hani

Kooviskas – g -a koovisk, koovitaja, tuttpütt . *Kevade `öoti, kured tulavad toovad kuhja `einu, kooviskas tuleb toob korvi `einu Pöi.*

Lahesõnn – hüüp *Lahesõnni `mõiramine kostab `mütme võrsta taha ää, see peab ikka ääl olema Pöi.*

Leesukana – lepatriinu *Lenna, lenna leesukana, näita kus mo ruut on Pöi.*

Merepõkk/põkk – merihärg *see on merepõkk, see on pisike, neid on tüki suuremid Pöi.*

Metsis – g -e puuk *metsiseks kutsudaste, verd imeb täis, siis pidi ära surema; Said metsise `selga; lehma udar vahel nenda täide metsissi Jäm.*

Mustkull – piiritaja *On `räästa pojad [pesakastist] `välja läind, siis must kull tuleb `jälle oma `poegi `auduma Pöi.*

Natt – hüljes, noor hüljes *Jäm.*

Tupikas – ööliblikas. *Ku paastukuus `õhta tuba `akna peale liblikas tuli Pöi.*

Vilukilk – metsvint. *Me vanad inimesed üüame kilgiks või vilugilgiks, nüid ma ole kuulnud mõni noorem üüab vindiks Pöi.*

Vinn – sääsk

2.3.1.2. Taimed

Aamiroho – hundinui

Kopsakas – mäda puu *Äi `sõuksed kopsakat põle `kuski tules Pöi.*

Kurt – kurdi käbi *kurdi `siemed; kurdil süda ka; läksid kurdele (käbisid korjama) Khk.*

Leiges – kaalikas *Khk.*

Lember – remmelgas *poiss ronis `lembali `otsa Khk.*

Maribu – ploomid *ning kreedid Pöi.*

Männikurt – männikäbi *Männi kurdid olid ka laste männgiasjad Kaa.*

Onuseaplikas – hapuoblikas *Obuseapikad kasvavad tee`ääres, aide`ääres Põi.*

Põldmint – põldmünt *`Sõukste liivaste`põldude peal kasvab põldmint, pool õmargused lehed ja lillad`õitsed Põi.*

Tuhlis – kartul *Khk.*

2.4. Andmete analüüs

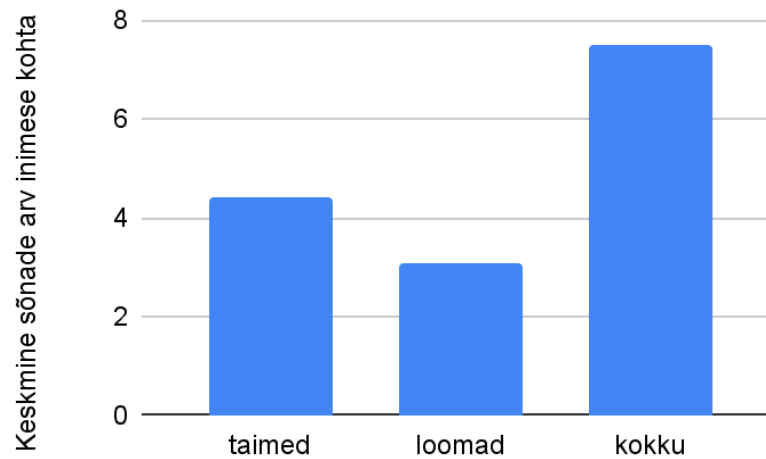
Saadud andmed sisestasin Google'i arvutustabelisse ning analüüsisin, kasutades selles rakenduses olevaid funktsioone. Samas koostas ka töös esitatud graafikud.

3. TULEMUSED

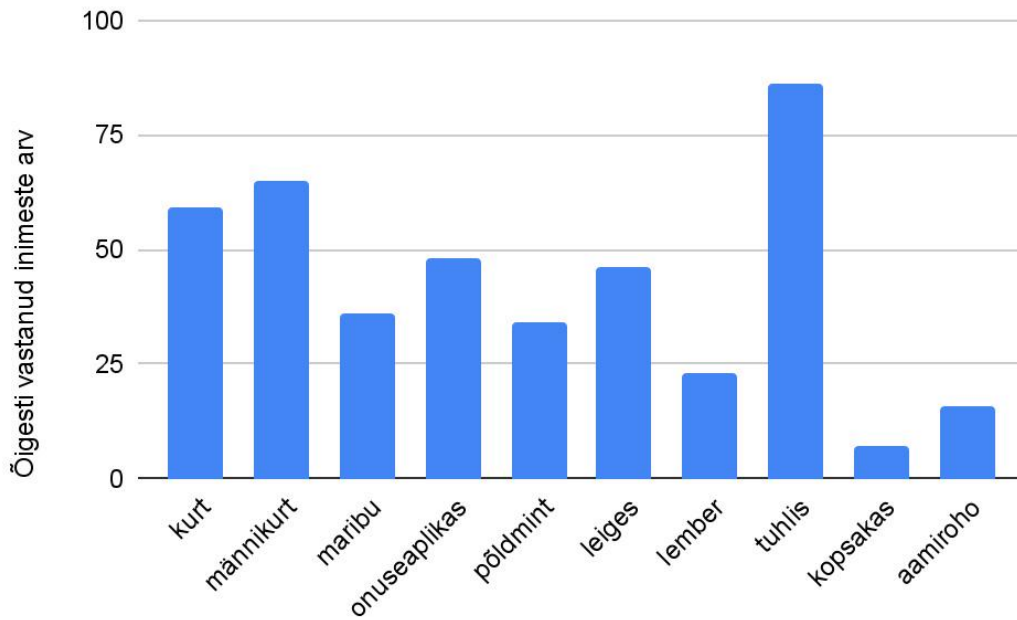
3.1. Vastanute teadmised saarte murde taime- ja loomanimetuste kohta

Oma töös küsitlesin kokku 95 inimest, neist 48 olid mehed (50,5%) ning 47 olid naised (49,5%) (tabel 1). Vastanute keskmine vanus oli 43 aastat, kõige noorem vastaja oli 12-aastane ning kõige vanem vastaja oli 90-aastane. Üks inimene teadis keskmiselt 4,42 (10-st) saarte murde taimenimetust ja 3,09 (12-st) loomanimetust. Kokku teadis üks vastanu keskmiselt 7,52 saarte murde taime- ja loomanimetust 22-st (joonis 4).

Joonis 4. Õigesti vastanute keskmine arv. Kokku küsiti 22 murdesõna tähendust

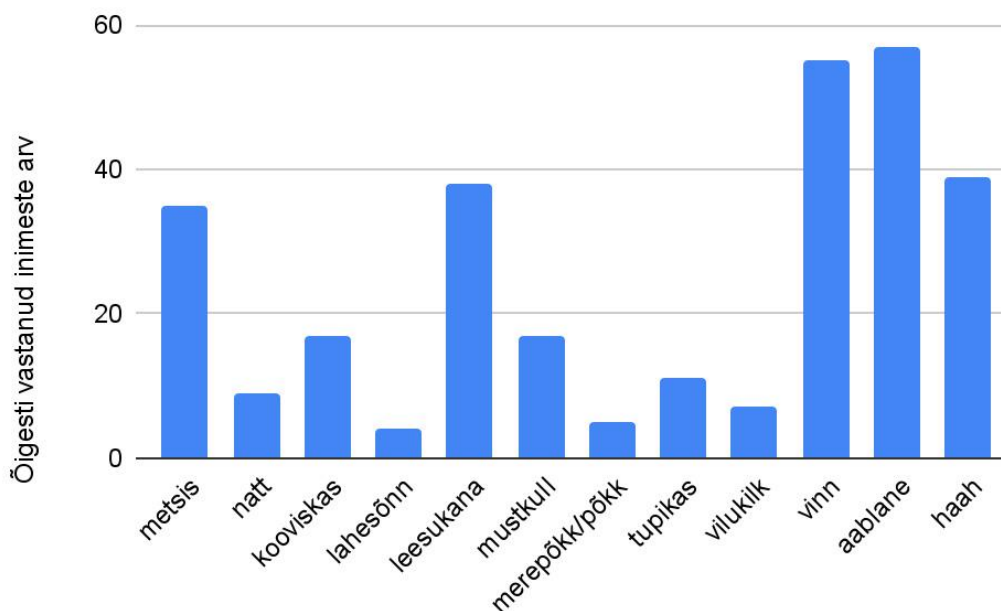
Taimenimetustest teadsid vastanud kõige paremini, mida tähendab tuhlis (86 inimest), männikurt (65 inimest) ja kurt (59 inimest). Kõige vähem teadsid inimesed, mida tähendab saarte murdes kopsakas (7 inimest), aamiroho (16 inimest) ja lember (23 inimest) (joonis 5).

Joonis 5. Vastanute arv, kes teadsid saarte murde taimenimetuste tähendusi. Kokku vastas 95 inimest

Enamik inimesi pakkusid sõna kopsakas tähenduseks sõnu suur, mahukas või suurevõitu. Kuid pakuti ka teisi sõnu, nagu jänesekapsas, raudrohi, kaalikas ning kapsas, mida nimetati mitu korda. Lemberi tähenduseks pakuti ka üpris põnevaid vastuseid, nagu jalakas, tamm, kadakas, lehis ning ka paju, mis on küsitule kõige sarnasem puu. Sõna aamiroho tähenduseks pakuti kõige rohkem umbrohi või siis ei pakutud sellele sõnale üldse vastet.

Loomadest teadsid vastajad kõige paremini, mida tähendab saarte murdes vinn (57 inimest), aablane (55 inimest) ja leesukana (38 inimest). Kõige vähem teati, mida tähendavad saare murdes vilukilk (7 inimest), merepõkk (5 inimest), lahesõnn (4 inimest) (joonis 6).

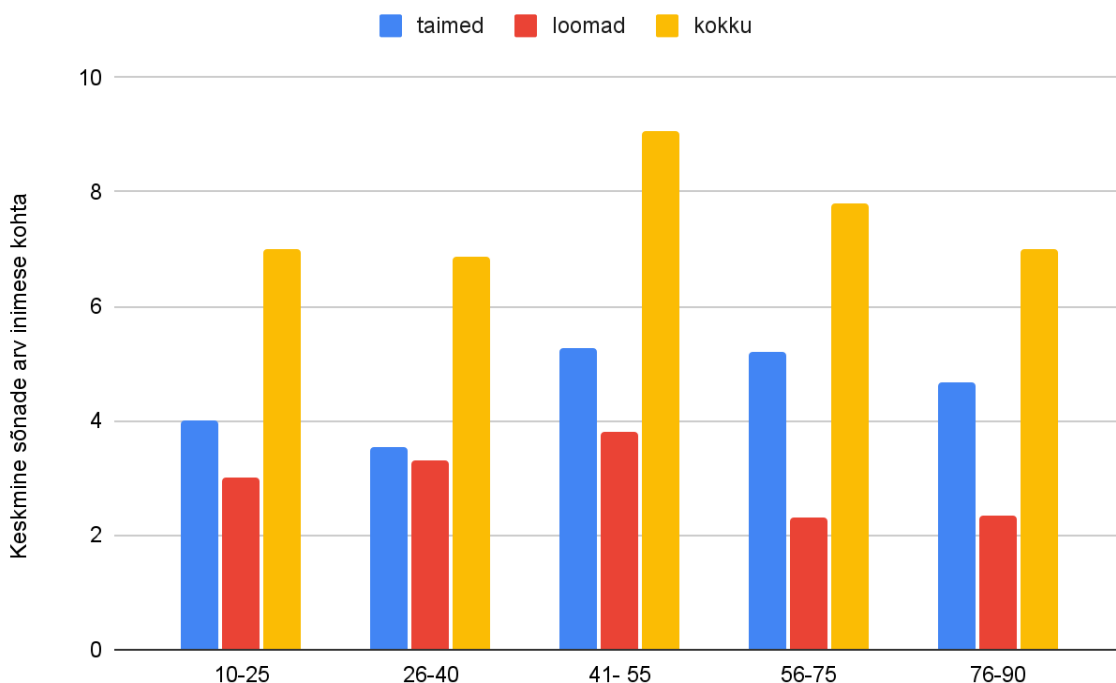

Joonis 6. Vastanute arv, kes teadsid saarte murde loomanimetuste tähendusi. Kokku vastas 95 inimest

Enamik vastanud inimestest pakkusid sõna merepõkk tähenduseks kala. Kui palusin täpsustada, milline kala, siis jäid kõige enam kõlama lest ja silk. Kõige huvitavamad vastused, mis mulle merepõki tähenduseks anti, olid härg või haikala. Saare murdesõnale lahesõnn pakuti kõige enam tähenduseks hüljes või mardikas. Kõige huvitavam pakutud tähendus oli luik. Vilukilgi tähenduseks pakuti kõige enam sõna lind. Kui täpsustada palusin, et mis lind, siis vastati mulle kas tuvi või kägu. Kõige naljakam vastus vilukilgi tähenduseks oli aga kingloom.

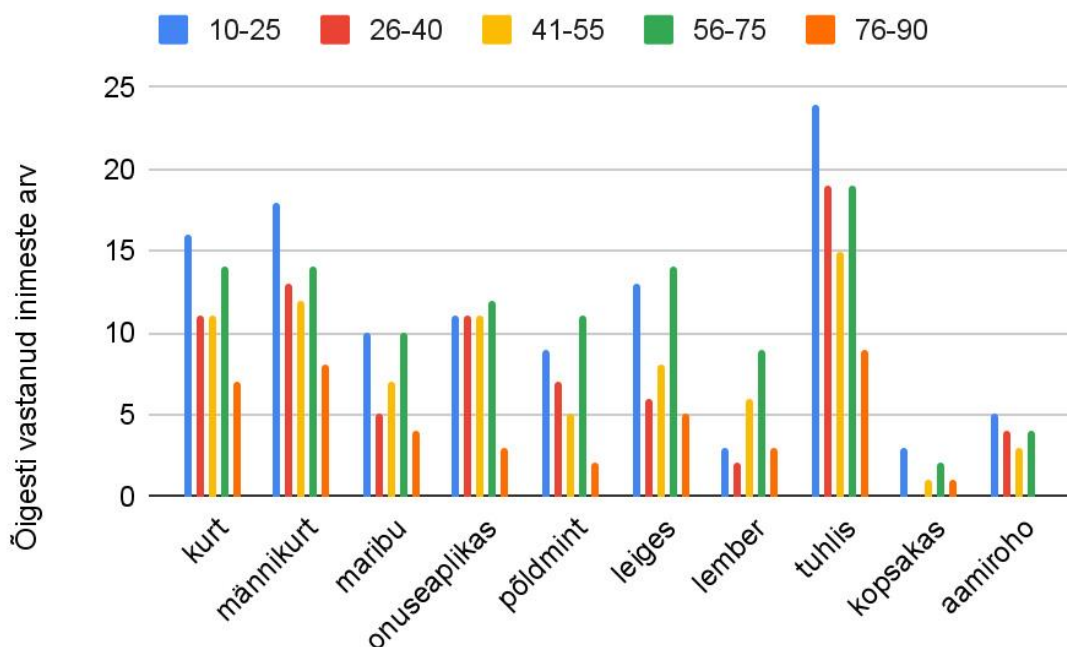
3.2. Saarte murde taime- ja loomanimetuste tundmine vanuserühmade kaupa

Kõige paremini tundis saarte murde taime- ja loomanimetusi vanuserühm 41–55, tundes ära keskmiselt 9,7 nimetust 22-st. Keskmiselt tundsid nad ära 5,27 taimenimetust (10-st) ja 3,80 loomanimetust (12-st). Kõige vähem taime- ja loomanimetusi teadsid vastajad vanuserühmas 26–40, kes tundsid ära keskmiselt 6,68 nimetust. Saarte murde loomanimetuste tähendusi tundis kõige vähem vanuserühm 56–75, kes teadsid keskmiselt 2,29 loomanimetust ning 5,19 taimenimetust. Saarte murde taimenimetusi teadis kõige vähem vanuserühm 26–40, tundes keskmiselt ära 3,55 taimenimetust ja 3,32 loomanimetust. Vanuserühmas 76–90 vastanud inimesed teadsid keskmiselt 7,00 nimetust (joonis 7).

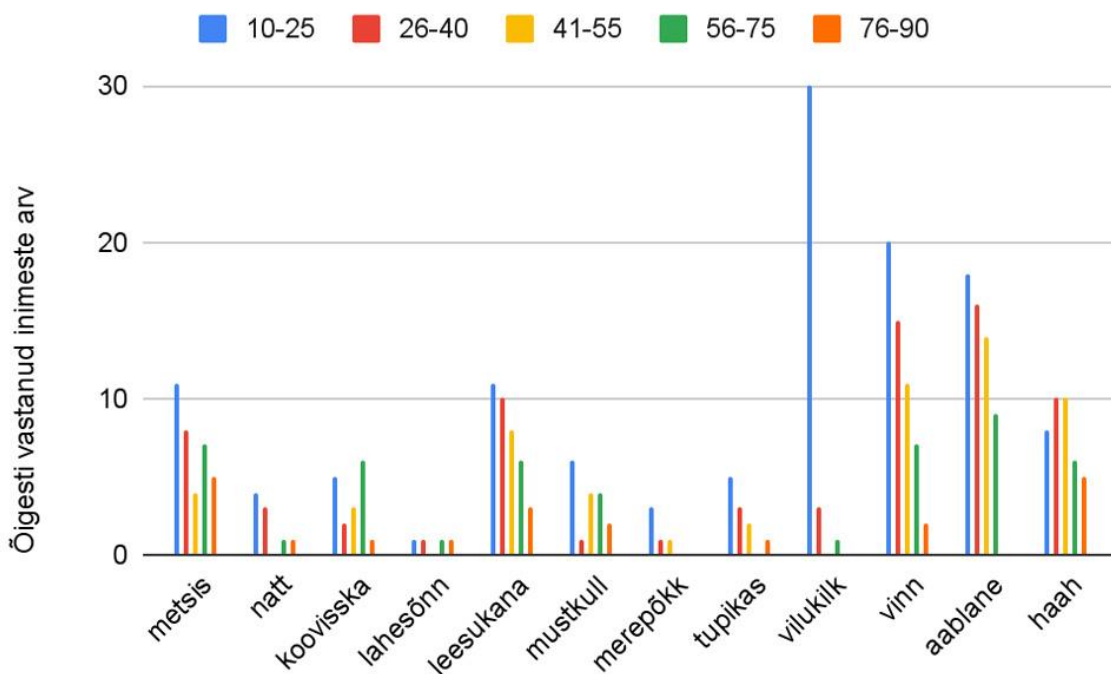
Joonis 7. Õigesti vastanute keskmine arv vanuserühmades. Kokku küsiti 22 nimetuse tähendust, millest 12 olid loomad ja 10 taimed

Vanuserühm 10–25 teadis saarte murdes minu valitud nimetustest kõige paremini sõnu tuhlis (24 inimest), männikurt (18 inimest), kurt (16 inimest). Vanuserühm 26–40 teadis kõige paremini järgmiste taimenimetuste tähendusi: tuhlis (19 inimest), männikurt (13 inimest), onuseaplikas (11 inimest). Vanuserühm 41–55 teadis kõige paremini sõnu tuhlis (15 inimest), männikurt (12 inimest), kurt (11 inimest). Vanuserühm 56–75 teadis kõige paremini sõnu leiges (14 inimest), onuseaplikas (12 inimest), põldmint (12 inimest). Kõikides vanuserühmades teati kõige vähem sõna kopsakas tähendust ning vanuserühm 26–40 ei teadnud seda sõna üldse. Taimenimetustest teadis vanuserühm 76–90 kõige paremini sõnu tuhlis (9 inimest), männikurt (8 inimest) ja kurt (7 inimest) ning sellesse mitte ükski vanuserühma kuuluvatest inimestest ei teadnud sõna aamiroho (joonis 8).

Joonis 8. Saarte murde taimenimetuste tähenduste teadjate arv vanuserühmade lõikes

Saarte murde loomanimetustest teati vanuserühmas 10–25 kõige rohkem sõnu vinn (20 inimest), aablane (18 inimest) ja metsis (11 inimest). Vanuserühm 26–40 teadis hästi sõnade aablane (16 inimest), vinn (15 inimest) ja haah (10 inimest) tähendusi. Vanuserühm 56–75 teadis kõige paremini sõnade aablane (9 inimest), metsis (7 inimest) ja leesukana (6 inimest) tähendusi. Vanuserühm 41–55 teadis kõige paremini sõnu aablane (14 inimest), vinn (11 inimest) ja haah (10 inimest). Vanuserühm 76–90 teadis, mida tähendavad sõnad haah (5 inimest), metsis (5 inimest) ja leesukana (3 inimest). Kõige tuntumad saarte murde loomanimetused, mida kõik vanuserühmad teadsid, olid aablane ja vinn (joonis 9).

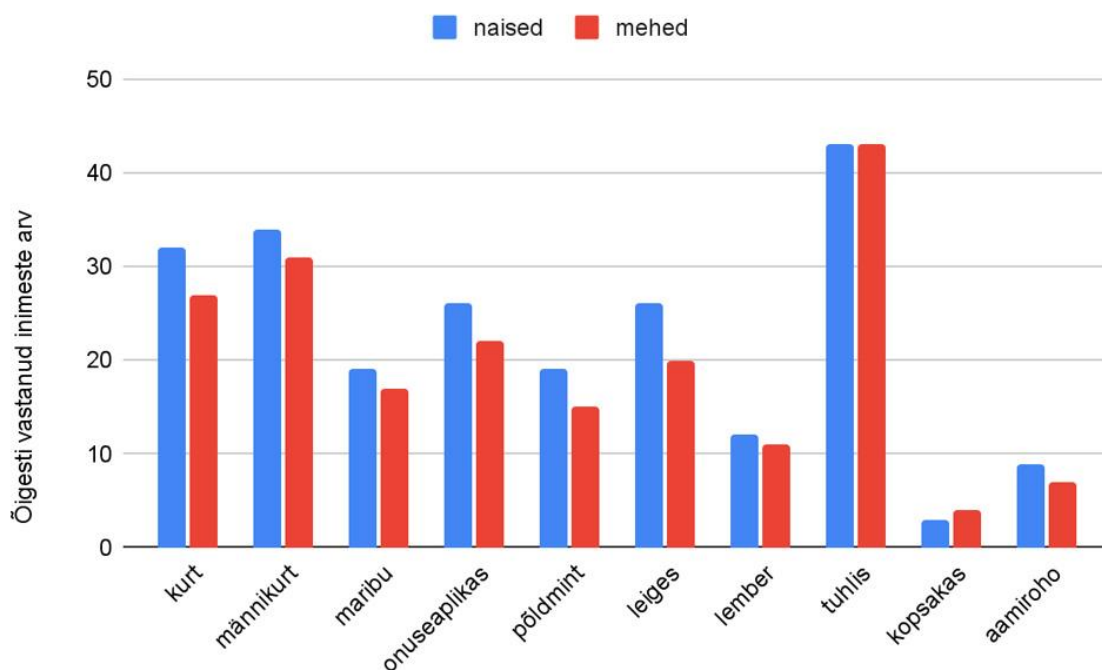

Joonis 9. Saarte murde loomanimetuste tähenduste teadjate arv vanuserühmade lõikes

3.3. Saarte murde taime- ja loomanimetuste tundmine – naiste ja meeste võrdlus

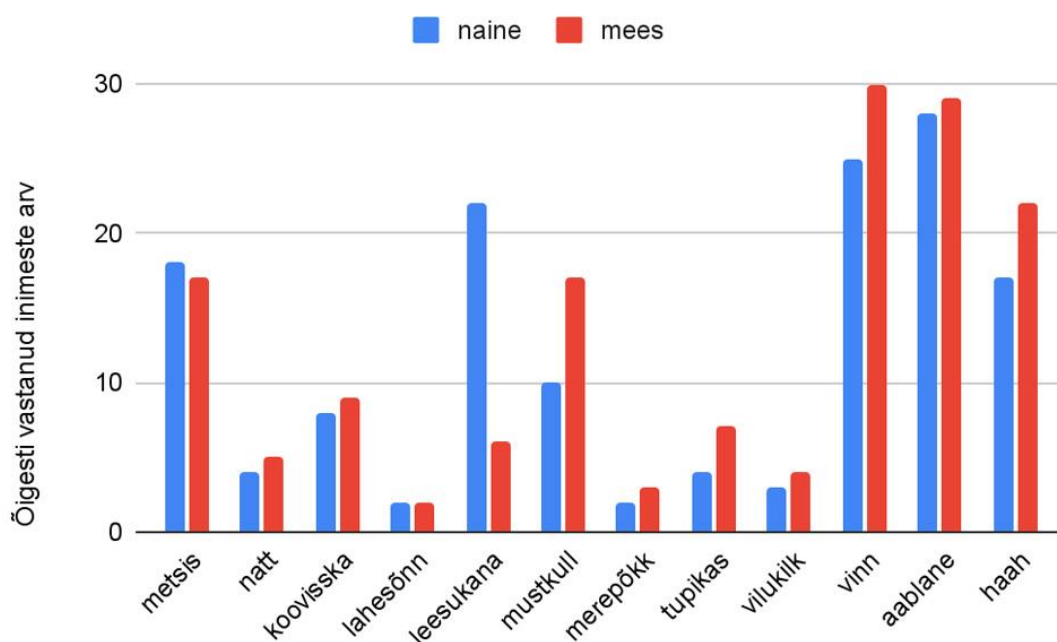
Uurisin, kas saarte murde taime- ja loomanimetuste tundmine erineb naiste ja meeste hulgas. Selgus, et naised tunnevad saarte murde sõnu mõnevõrra paremini kui mehed. Naised tundsid keskmiselt ära 7,66 ja mehed tundsid ära keskmiselt 7,25 saarte murde taime- ja loomanimetust. Naised teadsid keskmiselt 4,62 ja mehed 4,10 saarte murde taimenimetust. Loomanimetuste puhul teadsid naised keskmiselt 3,04 tähendust, mehed keskmiselt 3,15 tähendust.

Saarte murde taimenimetustest tundsid naised kõige rohkem sõnu tuhlis (43 inimest), männikurt (34 inimest) ja kurt (32 inimest). Mehed teavad hästi järgmisi saarte murde taimenimetusi: tuhlis (43 inimest), männikurt (31 inimest) ja kurt (27 inimest). Nii naised kui ka mehed ei teadnud sõnade kopsakas ja aamiroho tähendust, kuid mõlemad sugupooled teadsid väga hästi, mida tähendab tuhlis (joonis 10).

Joonis 10. Naiste ja meeste teadmised saarte murdes olevate taimenimetuste kohta

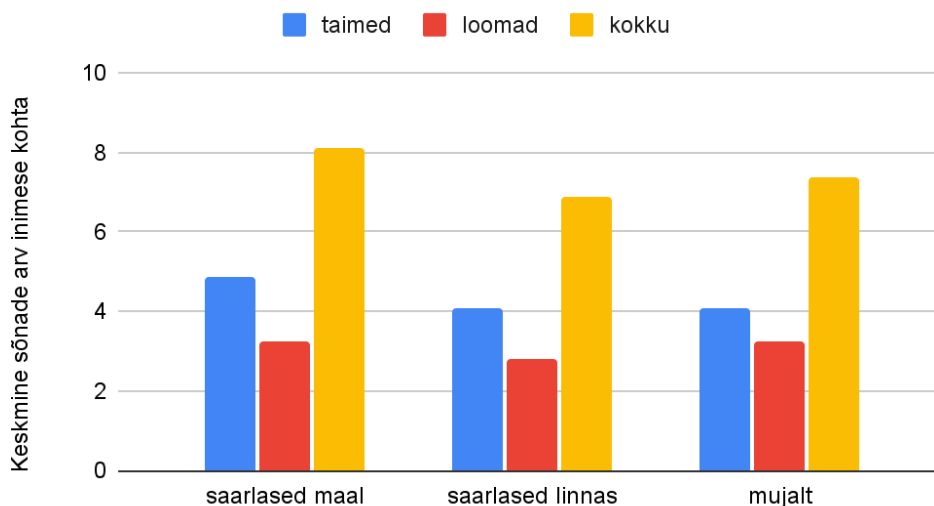
Saarte murde loomanimetustest teadsid mehed kõige rohkem sõnu vinn (30 inimest), aablane (29 inimest) ja haah (22 inimest). Naised teadsid rohkem sõnade aablane (28 inimest), vinn (25 inimest), metsis (18 inimest) tähendusi. Naised ja mehed tundsid vähem järgmiseid saarte murde loomanimetusi: lahesõnn, merepõkk ja vilukilk (joonis 11).

Joonis 11. Naiste ja meeste teadmised saarte murdes olevate loomade nimetuste kohta

3.4. Teadmised saarte murde taime- ja loomanimetuste kohta piirkonniti

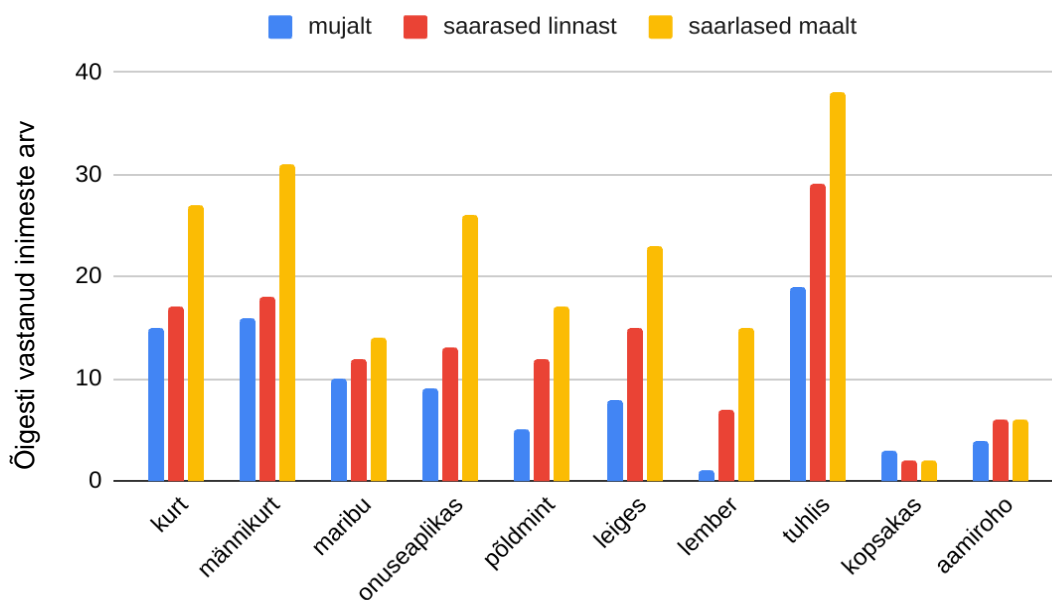
Andmetest selgus, et maapiirkonnas elavad saarlased (40 inimest) teavad üldiselt saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi paremini kui linnas elavad saarlased (32 inimest) ja mujal elavad inimesed (väljaspool Saaremaad: 22 mandriilt, 1 Hiiumaalt). Maapiirkonnas (külad) elavad saarlased teadsid keskmiselt 8,10 taime- ja loomanimetust (22-st). Linnas elavad saarlased teadsid keskmiselt 6,88 ja mujalt pärit vastanud keskmiselt 7,36 sõna tähendust. Taimenimetusi teadsid paremini maal elavad saarlased, keskmiselt 4,85 sõna. Linnasaarlased ja mujalt vastanud oskasid nimetada keskmiselt 4,09 sõna tähendust. Saarte murde loomanimetuste tähendusi teadsid mujalt vastanud keskmiselt 3,27. Maapiirkondade saarlased teadsid 3,24 loomanimetuse tähendust, linnas elavad saarlased 3,78 (joonis 12).

Joonis 12. Taim- ja loomanimede tundjate keskmine arv piirkonniti

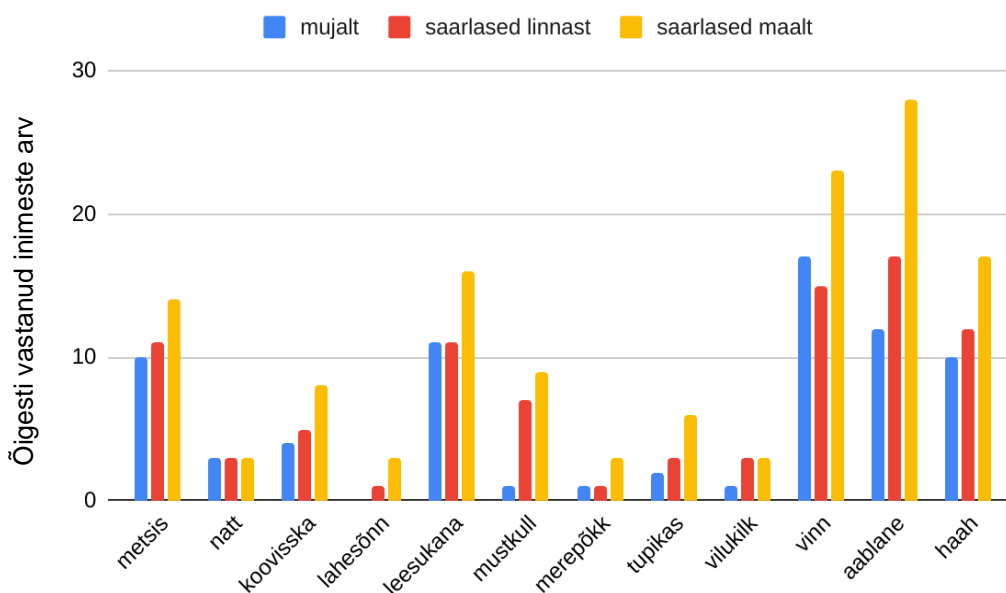
Maal elavad saarlased (kokku 40 vastanut) teavad kõige paremini saarte murde sõnade tuhlis (38 inimest), männikurt (31 inimest) ja kurt (27 inimest) tähendusi, kuid sõnade kopsakas (2 inimest) ja aamiroho (6 inimest) tähendusi teadsid neist vähesed. Inimesed mujalt (kokku 23 vastanut) teavad hästi sõnu tuhlis (19 inimest), männikurt (16 inimest), kurt (15 inimest). Ka linnast pärit saarlased teavad hästi sõnade tuhlis (29 inimest), männikurt (18 inimest), kurt (17 inimest) tähendust (joonis 13).

Joonis 13. Taimenimetuste tundjate arv piirkonniti

Saarlased, kes elavad maapiirkonnas, teavad saarte murde loomanimetustest kõige rohkem sõnu aablane (28 inimest), vinn (23 inimest) ja haah (17 inimest). Nad teavad üldiselt rohkem sõnu kui teistest piirkondadest vastajad, kuid ei ole väga tuttavad sõnade natt (3 inimest), lahesõnn (3 inimest) ja merepõkk (3 inimest) tähendustega. Inimesed mujalt teavad paremini sõnade vinn (17 inimest), aablane (12 inimest), metsis (10 inimest) tähendust, kuid nad pole üldse tuttavad sõnaga lahesõnn. Linnas elavad saarlased tunnevad saarte murde loomanimetustest sõnu aablane (17 inimest), vinn (15 inimest), haah (12 inimest), kuid nad ei tea väga sõnu merepõkk (1 inimest), lahesõnn (1 inimest), vilukilk (3 inimest) (joonis 14).

Joonis 14. Loomanimetuste tundjate arv piirkonniti

4. JÄRELDUSED

Minu uuringus selgub, et vastajad teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi üsna hästi. Siiski leidub sõnu, mille tähendust nad üldse ei tea, näiteks kopsakas. Selgus, et vanuserühmas 41–55 vastanud teadsid võrreldes teiste vanuserühmadega saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi paremini. Ma arvan, et selle põhjus võib olla see, et nende vanemad ja vanavanemad võisid nendega saarte murdes rohkem rääkida. Kui vaadata nooremaid vanuserühmasid, siis 10–25-aastased teadsid saarte murdesõnu paremini kui vanuserühm 26–40. Arvan, et põhjus võib olla see, et viimasel ajal on hakatud saarte murdele rohkem tähelepanu pöörama, et meie keel ja identiteet ei hääbuks (Muld, 2022). Seda näitab ka suurem tähelepanu saarte murdele kohalikes koolides (Muld, 2022) ning maakonna liinibusside kaunistamine saarte murde sõnadega. Välja on antud ka „Sõrulase aabits“ (Lepik jt, 2017).

Sugude võrdluses selgus, et saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi teadsid naised mõnevõrra paremini kui mehed. Minu arvates võib see tulla sellest, et naised puutuvad ilmselt murdesõnadega rohkem kokku kui mehed ning viivad saarluse identiteeti järgmisesse põlvkonda edasi. Samas võib ka põhjuseks olla, et naised julgevad lihtsalt oletada või tuletada sõna tähendust. Kui ma inimesi küsitlesin, siis märkasin, et isegi kui naised täpselt ei teadnud, mis murdesõna tähendas, siis pakkusid nad erinevaid variante. Mehed seevastu juhtudel, kus nad õiget vastust ei teadnud, võimalikke tähendusi ei pakkunud.

Vastuste võrdlemisel vastajate elukoha järgi ilmnas, et saarlased, kes elavad maapiirkondades/külades, teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi paremini kui linnas elavad saarlased ja väljaspool Saaremaad elavad inimesed. Ma arvan, et maal elavad saarlased teavad rohkem murdesõnade tähendusi sellepärast, et väikestes maapiirkondades on kogukonnatunnetus suurem. Ka noored, kes maale kolivad, kuulevad suurema tõenäosusega linnas elavatest saarlastest rohkem erinevaid saarte murdesõnu. Linnas elavate saarlaste vähene teadmine võib tulla aga sellest, et linnas on tugevam kirjakeele mõju ning vähene seotus loodusega. Minu jaoks oli üllatus, et väljastpoolt Saaremaad pärit inimesed, keda ma küsitlesin, teadsid üldiselt saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi paremini kui linnas elavad saarlased. Ma arvan, et põhjus võib olla selles, et minu küsitluse vastajad olid pärit naabersaarelt ja mujalt Lääne-Eestist ning nendes piirkondades on sarnased murdesõnad. Mõned töös kasutatud murdesõnad on levinud ka väljaspool Saaremaad (näiteks tuhlis/tuhlid) (Eesti murrete sõnaraamat, sa).

Oma uuringut tehes meeldis mulle väga otsene suhtlus inimestega. Eriti meeldis mulle jälgida vastajate mõttekäike. Kindlasti tasuks seda teemat uurida veel ja põhjalikumalt. Näiteks võiks lisaks saarte murde sõnade tähendusele uurida, kuidas saarlased murdekeelsest tekstist aru saavad.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö eesmärk oli uurida Saaremaal elavatelt ja viibivatelt inimestelt, kui palju nad teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi. Uuringu käigus selgus, et küsitlusele vastanud 95 inimest teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi suhteliselt hästi – 22-st ette antud looma- ja taimenimetusest tundsid küsitletavad ära keskmiselt 7,5. Selgus, et kõige paremini teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi inimesed vanuses 41–55 aastat. Sugude võrdluses selgus, et naised teavad taime- ja loomanimetuste tähendusi meestest veidi paremini. Võrreldes küsitletute teadmisi elukoha alusel selgus, et maapiirkondade saarlased teavad saarte murde taime- ja loomanimetuste tähendusi rohkem, kui saarlased linnast ja Saaremaalt väljaspool elavad inimesed.

SUMMARY

Knowledge of the names of plants and animals in the dialect of the islands

When an islander (*saarlane*) comes to a group, most of the time the whole group knows his origin without him saying it himself. The islanders are easily distinguished by their singing melody and the absence of the letter "õ". But how much do today's islanders really know their native dialect and meaning of the words?

The Saaremaa dialect belongs to the dialects of the islands together with the Muhu, Kihnu and Hiiumaa dialects. The Saarte dialect has developed from the North Estonian dialect group and has been influenced by the Tõstamaa and Varbla dialects, as well as the Swedish language. The biggest distinctive features of the Saarte dialect are the "ö" letter of the islanders instead of the "õ" letter and their smooth/singing speech melody.

In my research, I wanted to know how much today's islanders know about the meanings of the names of plants and animals in the dialect of the islands. I chose the names of plants and animals because I study at the westernmost school in Saaremaa, Lümända Põhikool, which is nature oriented. Also, the same plants and animals are still found in nature today, when the dialect of the islands developed. So, it is easier for people to know and imagine them.

As far as I know, there has been no previous student research on island dialect word knowledge. But the dialect of the islands and the identity of the islanders have been under great focus in Saaremaa for several years. In quite a few schools, being a Saarländer is taught, Saarland textbooks have been published, and the buses running on the county line are decorated with words from the Saaremaa dialect. Therefore, I set the goal of my research to find out from the people in Saaremaa how well they know the names of plants and animals in the dialect of the islands. Based on the purpose of the work, I posed the following research questions:

- How much knowledge do the people in Saaremaa have regarding to knowing the names of plants and animals in the dialect of the islands?
- How much knowledge do different age groups have in knowing the names of plants and animals in the dialects of the islands?
- Which gender knows better the names of plants and animals in the dialect of the islands?
- How well do the non-islanders know the names of plants and animals in the dialect of the islands?

The research revealed that the people who answered the survey know the meanings of the names of plants and animals in the dialect of the islands quite well – a respondent knew

approximately 7.5 meanings from 22 words. It turned out that people aged 41–55 know best the meanings of the names of plants and animals in the dialect of the islands. Also, women know better than men what the names of plants and animals' meanings I have chosen. Comparing by place of residence, it turned out that islanders living at the countryside know the names of plants and animals in the island dialect more than islanders from the city and people living outside of Saaremaa.

KASUTATUD ALLIKAD

Erelt, M., Erelt, T., Ross, K. 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Karise, M. Saarluse kompass. Saaremaa vald. Kättesaadav: <https://saaremaavald.github.io/saarlus/> (01.08.2024).

Kendla, M., Kalvik, M-L., Laansalu, T. *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Keele Instituut. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/ems/index.cgi?Q=&F=M&C06=et> (16.02.2024).

Lepik, M., Tarkin, K., Lepik, M. 2017. Sõrulase aabits. Saaremaa: Sõrvemaa Pärimuse Selts.

Muld, M. 2022. Saaremaa gümnaasiumis saab õppida saarlust. Aktuaalne kaamera, ERR. Kättesaadav: <https://www.err.ee/1608604318/saaremaa-gumnaasiumis-saab-oppida-saarlust>

Pae, T. (2017) Theodor Kaljo ja õ-hääliku piir Saaremaal. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 63, 127–138. <http://dx.doi.org/10.3176/esa63.06>

Pajusalu, K., Hennoste, T., Niit, E., Päll, P., Viikberg, J. 2009. Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Raamat.

Pajusalu, K., Hennoste, T., Niit, E., Päll, P., Viikberg, J. (2018). Eesti murded ja kohanimed. Tiit Hennoste (toim.). 3., kohendatud ja täiendatud trükk. Tartu: Emakeele Selts. Kättesaadav: https://www.emakeeleselts.ee/digiraamatud/Eesti-murded-ja-kohanimed_kolmas-trykk_2018.pdf

Puhka Eestis. Ö/Õ - piiritähis. Kättesaadav: <https://www.puhkaeestis.ee/et/oo-piiritahis> (14.02.2024).

Sokko, K. 2010. Pöide murraku eripärase sõnavara tundmine tänapäeval. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.

Toimetaja 2022. Saarte murre: sokipõisel pagi alaarte murre: sokipõisel pagi all. Toimetaja tõlkebüroo. Kättesaadav: <https://toimetaja.eu/saarte-murre/> (14.02.2024).

LISA 1

Küsitlus

VANUS:

SUGU: naine / mees

PIIRKOND:

TAIMED	VASTUS	LOOMAD	VASTUS
Kurt		Metsis	
Männikurt		Natt	
Maribu		Kooviskas	
Onuseaplikas		Lahesõnn	
Põldmint		Leesukana	
Leiges		Mustkull	
Lember		Merepõkk/põkk	
Tuhlis		Tupikas	
Kopsakas		Vilukilk	
Aamiroho		Vinn	
		Aablane	
		Haah	